

Grażyna Lisowska

Rzeczywistość wirtualna, czyli językowe odzwierciedlenie techniki komputerowej we współczesnej polszczyźnie i ruszczyźnie

Acta Polono-Ruthenica 10, 165-171

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grażyna Lisowska
Słupsk

Rzeczywistość wirtualna, czyli językowe odzwierciedlenie techniki komputerowej we współczesnej polszczyźnie i ruszczyźnie

Rzeczywistość wirtualna coraz częściej wygrywa z prawdziwym życiem. Okazuje się bowiem, że jest ciekawsza, bardziej dynamiczna, a co najważniejsze – ćwiczy umysł, zdolności analitycznego myślenia oraz rozwija intelektualnie.

Żyjemy w społeczeństwie informacyjnym, nic więc dziwnego, że w komunikacji międzyludzkiej często posługujemy się medium, którym jest komputer. Tak naprawdę to programy komputerowe przejmują funkcje swoistego portalu w miejscu przecięcia się wirtualnego świata z rzeczywistym.

Nie da się ukryć, iż w momencie wtargnięcia do realiów życia współczesnej Polski i Rosji amerykańskiego stylu prowadzenia biznesu, wzorców gospodarki rynkowej i elektroniki triumf techniki komputerowej stał się faktem. Trafnie te zmiany scharakteryzował W.G. Kostomarow, który pisze: „... Устаревший российский термин *вычислительная машина* просто не годится для западного компьютера, термина, который ворвался вместе с *лаптопом, флоппи, лазерным принтером, софтвером* и даже *джойстиком*. Единственная уступка была сделана в отношении *мыши*, который по-прежнему называется по-русски *мышью*”¹. Jak wynika z powyższego, czasami pobudki czysto snobistyczne lub radykalny puryzm językowy decydują o statusie zapożyczenia, tj. o jego zakorzenieniu się lub „wypadnięciu” z systemu.

Językowej reakcji na komputeryzację i rozwój infrastruktury informacyjnej we współczesnej polszczyźnie i ruszczyźnie poświęcone zostaną niniejsze rozważania.

Niewątpliwie punktem wyjścia do lingwistycznego opisu leksyki zapożyczonej w obu badanych językach w kontekście sformułowanego tematu stanowi urządzenie, a właściwie podstawowe dziś narzędzie pracy w wielu dziedzinach działalności człowieka, czyli komputer. Anglicyzm ten swoimi korzeniami sięga

¹ W.G. Kostomarow, *Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа*. Педагогика – Пресс, Москва 1994, s. 87.

jednak do łaciny, bowiem etymologicznie wywodzi się od łacińskich rdzeni *com* + *puto*, mających odpowiednio znaczenie: *łączyć* + *liczyć*, tj. 'maszyna licząca', dodajmy – 'elektroniczna maszyna licząca'. Takie w samej rzeczy było pierwotne zadanie komputera. Związane ze współczesnym komputerem oprogramowanie oraz otoczenie, Internet, poczta elektroniczna etc. – to źródło nowego słownictwa i przede wszystkim początek nowej technologii.

W polszczyźnie wyjątkowo produktywna okazała się ta angielska pożyczka, gdyż w powszechnym użyciu pozostają jej liczne derywaty: *komputerowiec*, *komputerzystka*, *komputeryzacja*, *komputeryzować*, *skomputeryzować*, *komputerowy*, powielane w różnorodnych połączeniach kontekstowych, np. *zakładowy komputerowiec*, *pismo dla komputerowców*, *komputeryzacja szkół*, *komputeryzować firmę*, *sieć komputerowa*² itd. Podobne fakty obserwujemy na przykładzie języka rosyjskiego, w którym gniazdo słowotwórcze rzeczownika *komputer* odzwierciedla analogiczne do polszczyzny procesy derywacyjne, por.: *компьютер: компьютерщик, компьютер-изация, компьютер-н-ый, компьютер-изировать, компьютеризировать-ся*.

Równoległe z zapożyczeniem leksemu *komputer* do obu języków wpłynęły inne pożyczki, które określają to popularne urządzenie. Tak więc minikomputer (przenośny i mniejszy wymiarami od stacjonarnego) określa się mianem: *laptop*, *notebook* lub *mikrokomputer*. Inne synonimy słowa *komputer* to: *PC* (ang. *personal computer*) [wym. na wzór angielski – PiSi], *pecet*, *ПК/* (персональный компьютер), *палмтоп* [англ. *palm* – ладонь и *top* – верх], *субноутбук* [ang. *subnotebook*], *ПЭВМ* (сокр. *персональная ЭВМ*; персональный компьютер), *Пентийум* (персональный компьютер на базе микропроцессора *Pentium*) i inne.

Na przykładzie tylko tej nielicznej grupy zapożyczeń możemy konstatować fakt, że materiał obcy w różnym stopniu i w różny sposób podlega procesom adaptacyjnym. Bowiem „system immunologiczny” języka³, odpowiadający za przyswojenie obcych elementów, umiejętnie potrafi wykorzystać swoje możliwości, prowadzi do powstania struktur hybrydalnych, przejmowania obcych schematów nazwowych (kalki strukturalne) lub akceptuje tzw. zapożyczenia właściwe.

² Większość cytowanych w artykule definicji zaczerpnięto z następujących źródeł encyklopedycznych: *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–2, Przegląd Reader's Digest, Warszawa 1998; K. Lekanger, *Słownik terminów komputerowych*, t. 1–2, Egmont, Warszawa 1998; *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*, pod red. Г.Н. Скляревской, Фолио-Пресс, Санкт-Петербург 1998.

³ Sformułowanie przytoczone za A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 189.

Analizując grupę słownictwa techniki komputerowej można przytoczyć liczne przykłady kalk i półkalk słowotwórczych, które obecnie na równi z zapożyczeniem fonetycznym i graficznym modelu angielskiego, są typowym sposobem przystosowywania obcych elementów.

Do językowych zapożyczeń fonetycznych, specyfika których polega na odwzorowaniu formy dźwiękowej prototypów anglojęzycznych, należą leksemy: *dżojstik* – *джойстик* [ang. joystick], *interfejs* – *интерфейс* [ang. interface], *drajwer* [ang. driver], *картридж* [ang. cartridge], *дисплей* [ang. display], *ноtbук/ноутбук* [ang. notebook], *трекбол* [ang. trackball].

Natomiast struktura zapożyczeń graficznych jest rezultatem substytucji formy „pisemnej” wzorca obcego. We wskazanym aspekcie zauważyć można następującą tendencję: w języku polskim graficzny typ adaptacji leksyki innojęzycznej wyraźnie dominuje nad zapożyczeniami fonetycznymi, podczas gdy w ruszczyźnie oba typy kształtują się na zbliżonym poziomie. Oto przykłady: *modem* (*модем*) – ‘urządzenie pozwalające przesyłać dane komputerowe po zwykłej linii telefonicznej’, *shareware* – ‘program, który można otrzymać i rozpowszechnić za darmo’, *wave* [ang. wave – fala] – ‘format zapisu plików muzycznych’, *webmaster* – ‘opiekun serwera WWW’, *chat* – ‘miejsce wirtualnej internetowej pogawędki na żywo’, *firewall* [ang. firewall – ściana przeciwoogniowa] – ‘program lub urządzenie mające za zadanie zabezpieczyć sieć lokalną lub pojedynczy komputer przed dostępem osób niepowołanych z zewnątrz’ itp.

Pozostałe rodzaje zapożyczeń reprezentowane są przez konstrukcje hybrydalne i kalki strukturalne, na przykład: *dyskietka* – *дискета* [ang. diskette], *tracker* – *трекер* [ang. track], *dysk twardy* – *жесткий диск* [ang. hard disk], *baza danych* – *база данных* [ang. data base], *biblioteka programów* – *библиотека программ* [ang. program library], *komórka pamięci* – *ячейка памяти* [ang. storage cell], *okno dialogowe* – *диалоговое окно* [ang. dialogue box], *poczta elektroniczna* – *электронная почта* [ang. electronic mail].

Materiał egzemplifikacyjny, dostarczany przez współczesną ruszczyznę, pozwala także dostrzec pewien nowy typ strukturalny, wyraźnie kształtujący się pod wpływem wzorca angielskiego. Charakterystyczne dla tego języka analityczne wyrażenia nazwowe, mogące być zinterpretowane na gruncie badanego języka rosyjskiego jako uniwerbizmy, znalazły swoiste odzwierciedlenie na przykładzie słownictwa komputerowego, por.: *компактдиск* (компактный диск), *лазердиск* (лазерный диск), *факсмодем*, *видеоклип* i wiele innych. Takie złożenia z ucięciem, o szczególnej konstrukcji (co można zaobserwować powyżej), zawierają zwykle element obcy, nierzadko o charakterze internacjonalizmu (por. również złożenia z członem: *tele-*, *auto-*, *radio-*, *euro-* itp.)

i świadczą o istnieniu leksyki międzynarodowej oraz silnych procesach internacjonalizacji.

W odniesieniu do polszczyzny, która typologicznie zbliża się do języków z lewostronnym nadrzędnikiem w złożonych strukturach leksykalnych, co w sposób zasadniczy różni ją m.in. od „prawostronnego” języka rosyjskiego, należy podkreślić istniejące obiektywne systemowe trudności w tworzeniu wyżej opisanych formacji. Niemniej sukcesywnie, aczkolwiek z pewnymi „tarciami” natury formalnej, pojawiają się one i w polskojęzycznych tekstach źródłowych, np. *cyberprzestrzeń*, *cybermania*, *cybermuzyka*, *cybergazeta*, w których element *cyber-* oznacza ‘nierzeczywisty, symulowany elektronicznie’.

Kiedy mówimy o współczesnej terminologii komputerowej, nie możemy pominąć w swych rozważaniach Internetu, który praktycznie już teraz zdominował dotychczas najpopularniejsze formy porozumiewania się. Miejsca, w których za pewną opłatą możemy zasiąść przed ekranem komputera podłączonego do Internetu, zostały w Polsce ochrzczone mianem kawiarenek internetowych. Młodzież najczęściej przychodzi tu na tzw. czata lub irca – wyrażenia żargonowe, pochodzące od angielskich skrótów CHAT – Conversational Hypertext Access Technology i IRC – Internet Relay Chat, określających programy umożliwiające rozmowę z innymi użytkownikami Internetu. Do kawiarenek przychodzą także internauci pragnący sprawdzić pocztę elektroniczną oraz strony WWW lub po prostu poserfować, albo „żeglować” po zasobach sieci internetowej.

Interesującą jednostką pod względem funkcji syntaktycznej w omawianej grupie leksykalnej jest angielski skrót *WWW*, oznaczany także przy pomocy: *Web*. lub *W3* – *World Wide Web* (wielka światowa sieć), czyli ‘system dostępnych serwerów Internetu, który udostępnia dokumenty, zawierające często dźwięk, grafikę, tekst, animację, sformatowane w specjalny sposób’. Znamienne jest to, że w połączeniach wyrazowych typu: *strony WWW*, *adres WWW*, *serwer WWW*, *sieć WWW* skrót pełni funkcję przymiotnikową – postpozycji przydawki, będącej semantycznym ekwiwalentem przymiotnika *internetowy*, por.: *strony internetowe*, *adres internetowy*, *serwer internetowy*, *sieć internetowa* (a także połączenia wyrazowe: *aukcja*, *witryna internetowa*; *serwis*, *sklep internetowy*; *gry*, *programy internetowe*).

W opisanym kontekście godny uwagi jest fakt, że skrót *WWW* w języku polskim nie tworzy typowych formacji złożonych, podobnie jak leksem *Internet* (bynajmniej nie powszechnie, ponieważ zarejestrowano tylko jeden leksem o tej konstrukcji: *Internet-surfer* = *internauta*), w przeciwieństwie do odnotowanych w ruszczyźnie z tymi elementami kompozitów, np.: *WWW-cepaeep*,

WWW-страница, WWW-адрес, Интернет-система, Интернет-кафе, Интернет-клуб, Интернет-центр, Интернет-казино itp.

Ciekawe zjawiska leksykalno-słowotwórcze obserwujemy także na przykładzie połączenia wyrazowego *poczta elektroniczna*, stanowiącego kalkę angielskiego uniwersalizmu *e-mail* [ang. *e* – electronic, *mail* – poczta], który w jednakowym stopniu i z równie dużą częstotliwością zastępuje w praktyce „nieekonomiczne językowo” wyrażenie.

Formacja *e-mail* (czyli forma przekazu informacji za pośrednictwem sieci komputerowej), semantycznie związana z cechą – ‘elektroniczny’, wpłynęła na powstanie w polszczyźnie funkcjonujących jeszcze w stosunkowo nielicznej reprezentacji połączeń typu: *e-adres* (adres e-mailowy), *e-bank*, *e-konto* (skrzynka elektroniczna), *e-handel*, *e-encyklopedia*. Tego rodzaju złożenia wydają się świadczyć o tym, że zapis elektroniczny informacji staje się osiągnięciem całych społeczeństw, a Internet i komputer – medium pośredniczącym, które otwierając możliwości, pokazuje jednocześnie, jak łatwo czegoś się dowiedzieć i coś osiągnąć.

Na zakończenie rozważań z całą pewnością należy wskazać na jeszcze jedną wśród terminów komputerowych grupę strukturalną, a mianowicie wspomnieć o skrótowcach. Praktycznie wszystkie nazwy programów komputerowych i systemów operacyjnych odznaczają się budową charakterystyczną dla abrewiatur, por.: *MS-DOS* [ang. *Microsoft Disk Operating System*], *NC* [ang. *Norton Commander*], *BBS* [ang. *Bulletin – board system*], *CD* [ang. *CD – compact disc*], *CD-ROM* [ang. *CD – compact disc + ROM – read only memory*], *RAM* [ang. *Random Access Memory*], *SMS* [ang. *Short Message Service* – ‘serwis krótkich wiadomości tekstowych’], a także powstały na gruncie języka polskiego skrótowiec *SDI*, czyli ‘Szybki Dostęp do Internetu’ oraz rosyjskie abrewiatury *ПЗУ* – ‘постоянное запоминающее устройство’ i *ПО* – ‘программное обеспечение’.

Jak wynika z przytoczonego materiału egzemplifikacyjnego, zapożyczone angielskie terminy komputerowe odznaczają się stosunkowo wysoką produktywnością w obu analizowanych językach. Ich potencja derywacyjny motywowana jest przede wszystkim popularnością i powszechnością wykorzystywania słownictwa techniki komputerowej w tekstach pisanych i w mowie. Stąd tak duża różnorodność i bogactwo w typach tworzonych od podstaw zapożyczonych wyrazów pochodnych. Należy tu wymienić nie tylko jednostki stanowiące efekt słowotwórstwa morfologicznego (np.: *haker* > *hakerski*, *e-mail* > *e-mailowy*, *Internet* > *internauta*, *skaner* > *skanowanie*, *logować się* > *login* (nazwa użytkownika), *instalacja* > *deinstalacja*; *дискета* > *дискетница*, (*компьютерная игра* > *игруха* (разг.), *мультимедиа* > *мультимедийный*, *сканер* > *сканировать*), ale także uniwersalizmy, kompozita i abrewiatury, np.: *cyberma-*

nia, cebermaniak, hipertekst, e-bank, персоналка (персональный компьютер), *интерниха* (интернетовская информация; e-mail), *Интернет-казино, сверх-память, супер-ЭВМ, супермикро-ЭВМ, скано-грамма, recet, SMS, SDI, ПК, ОС* ('операционная система').

Analizując wpływ wyrazów zapożyczonych z kręgu tematyki wirtualnej na funkcjonowanie współczesnej polszczyzny czy ruszczyzny, nie można nie zauważyć zachodzących zmian semantycznych. Współoddziaływanie zapożyczeń i wyrazów rodzimych może prowadzić m.in. do rozszerzenia znaczenia poprzez tzw. przeniesienie, co zostało wykazane w obu językach u poszczególnych jednostek rzeczownikowych pod wpływem angielskich pożyczek, np. *mysz* (*мышка*) – 'urządzenie zewnętrzne służące do wydawania komputerowi poleceń' – *мышь* (*мышка*) – 'манипулятор для ввода графической информации на экран компьютера' [ang. mouse]; *памієć* – 'służy do przechowywania informacji' – *память* – 'устройство в компьютере для хранения информации' [ang. memory]; *witryna* – 'zbiór stron WWW tworzących spójną całość'. W języku polskim interesującą pod tym względem jednostkę przedstawia leksem *serfować* (zwykle znaczeniowo kojarzony ze sportem – *windsurfing* 'poruszanie się po falach na desce z żaglem'), będący hybrydalnym odpowiednikiem angielskiego *to surf*. Najczęściej pojęciem tym określa się korzystanie z sieci WWW i przemieszczanie się w Internecie, tzw. żeglowanie. W ten sposób można „cumując na określonych liniach (linkach) komunikacyjnych, opłynąć swoim PC-tem praktycznie cały świat”.

Z procesem czysto semantycznym mamy również do czynienia w przypadku rosyjskich wyrazów *ввод* i *вывод*. Nazwany proces neosemantyzacji doprowadził do nadania tym leksemom odpowiednio znaczenia: 'информация, вводимая в программу компьютера' [ang. *input*] i 'информация, которую компьютер распечатывает на экране' [ang. *output*]. Natomiast w polszczyźnie ekwiwalentami wskazanych anglicyzmów są raczej zestawienia z określnikiem przymiotnikowym: *dane wejściowe* / *dane wyjściowe*, tj. wyrażenia analityczne, choć złożone głównie w sensie syntaktycznym, semantycznie niepodzielne.

Tak więc, dokonawszy ogólnej charakterystyki słownictwa komputerowego, niewątpliwie wypada stwierdzić, że udoskonalenie maszyny cyfrowej i powszechne zastosowanie komputera doprowadziło do przełomu. Przełomu nie tylko w sensie postępu technicznego, ale także kulturowo-lingwistycznego i głównie integracyjnego. To przecież dzięki Internetowi świat stał się „rozmiarami niewielki”, a słownictwo, którym się posługujemy, w coraz większym stopniu nabiera charakteru międzynarodowego. Obserwowane bowiem procesy internacjonalizacji wciąż przybierają na sile.

Резюме

*Виртуальная действительность, т.е. языковое отражение компьютерной техники
в современном польском и русском языках*

В статье на примере польского и русского языков проанализирована языковая реакция на компьютеризацию и развитие информационной инфраструктуры. Автор пытается доказать, что использование компьютера привело не только к техническому прогрессу, но и к культурно-лингвистическому.

Summary

*Virtual Reality or Linguistic Reflection of Information Technology in Modern Polish
and Russian Languages*

In the article, on the example of modern Polish and Russian languages (confrontative formulation), the language-reaction analysis has been performed on computerization and development of informative infrastructure.

Relying on ample exemplary material, there has been determined a considerable impact of computer language upon manners of communication of modern society; the decline of particular forms e.g. traditional letter in favour of electronic mail. Moreover, there has been emphasized the activation of tendency to structural abbreviation of a word as well as many new language creations have been established under the influence of language borrowings.

Furthermore, in the article, there have been exposed frequently dissimilar effects of word-formation structure of computer terms borrowed from English which predominantly result from typological differences of analyzed languages.

The issue of semantic modification of the words is one of the most interesting aspects of the influence of words from computer range upon the system of modern Polish and Russian languages. The phenomenon of meaning enlargement through, so called, „transfer”, e.g. *mysz* (*myszka*) – *мышь* (*мышка*), *рати́ць* – *память* has been described in the article.

There is also ascertained a high derivative potential of borrowed Anglicisms in both language systems, typological variety and a great number of derivations (e.g. *haker* > *hakerski*, *сканер* > *сканировать*, *супер-ЭВМ*, *SMS*, *SDI*, *ПК*, *ОС* etc.).

As it seems, common computer usage has brought to a turning point, not only technology but also culture and linguistics. Observed processes of internationalism are still getting stronger.